

Archiv bezpečnostních složek

PETR KOURA

Ačkoliv Archiv bezpečnostních složek (ABS) patří fakticky k jedné z nejnovějších archivních institucí na území České republiky, jeho význam pro studium českých moderních dějin je naprosto klíčový. Mezi více než 17 kilometry archivních materiálů, které momentálně spravuje, najdeme nejen dokumenty z provenience nacistických represivních orgánů působících na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, ale především archiválie vztahující se k působení ministerstva vnitra a jeho různých složek v letech 1945–1989. ABS vznikl na základě zákona č. 181/2007 Sb., který schválila Poslanecká sněmovna 2. května 2007.

Základem archivních fondů, uložených v Archivu bezpečnostních složek, jsou materiály, které byly deponované v Centrálním archivu ministerstva vnitra. Ten vznikl jako resortní archiv MV k 1. 10. 1966 rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 31/1966. Významnou součástí tohoto archivu se staly fondy tzv. Studijního ústavu MV, účelově shromážděné sbírky písemností, která měla sloužit k rychlému vyhledávání informací o činnosti jednotlivých osob v době nacistické okupace. V rámci Studijního ústavu tak vznikla kartotéka s dvěma miliony evidenčních karet, která mapuje nejen zabavené fondy kolaborantských organizací (např. Vlajky či Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě), ale i dokumenty z provenience nacistických soudů či zpravodajských složek československé exilové vlády v Londýně. Součástí Studijního ústavu se staly i písemnosti zabavené Státní bezpečností při domovních prohlídkách či filmové materiály (byl zde kupříkladu až do roku 1960 uložen filmový záznam procesu s dr. Miladou Ho-

rakovou a jejími druhy). Značná část těchto materiálů byla po roce 1989 předána institucím, kterým podle provenienčního principu náležela – Národnímu archivu, Vojenskému ústřednímu archivu či okresním a oblastním archivům.¹ Přesto je dnes možno – díky zachované kartotéce – dohledávat k jednotlivým osobám odkazy na archivní signatury, a to i ve fondech, které již součástí ABS nejsou.

Vedle fondů Studijního ústavu byly v Centrálním archivu ministerstva vnitra deponovány fondy existujících útvarů MV, které se zabývaly státobezpečnostní problematikou, nebo složek, jejichž činnost se k této problematice vztahovala (např. Inspekce ministra vnitra). Po roce 1969 plnila tato instituce úkoly archivního místa nejen pro federální ministerstvo vnitra, ale i pro ministerstva republiková. Koncem 80. let byla část fondů archivu zpracována a byly tak vytvořeny prozatímní inventáře. Tyto pomůcky, podléhající kdysi přísnému utajení, byly i po roce 1989 badatelům zamlčovány. Dnes jsou k dispozici na in-

ternetové stránce Odboru archiv bezpečnostních složek (jedná se například o prozatímní inventáře k materiálům Studijního ústavu, k fondům Sekretariátu ministra vnitra v různých obdobích či k fondu Inspekce ministra vnitra). Po rozdělení federace v roce 1993 byla část písemností, vzniklých z činnosti slovenského ministerstva vnitra a slovenských územních orgánů a útvarů, delimitována na Slovensko. K 1. květnu 2005 pak došlo v souvislosti s vydáním nového archivního zákona ke změně organizační struktury Odboru archivní a spisové služby MV ČR – vznikl tak bezpečnostní archiv MV a zároveň správní archiv MV. K zásadním změnám pak došlo 1. listopadu 2006, kdy byl přeměněn Odbor archivní a spisové služby na Odbor archiv bezpečnostních složek, jehož ředitelem byl jmenován PhDr. Pavel Žáček, Ph.D.

O půl roku později, dne 1. srpna 2007, vstoupil v platnost zákon č. 181/2007 Sb., kterým byl zřízen Archiv bezpečnostních složek jako správní úřad řízený Ústavem pro studium totalitních režimů

¹⁾ Blíže k této problematice viz FROLÍK, Jan: Osud fondů Studijního ústavu MV. *Archivní časopis*, 1998, roč. 48, č. 1, s. 4–17.

Ministr vnitra Ivan Langer a kardinál Miloslav Vlk si prohlížejí při návštěvě Archivu bezpečnostních složek archivní dokumenty z „fondu Z“.

Foto: Petr Blažek

(ÚSTR). Dle odstavce 1 § 14 tohoto zákona mají ministerstvo vnitra, ministerstvo obrany, ministerstvo spravedlnosti, Bezpečnostní informační služba a Úřad pro zahraniční styky a informace předat Archivu bezpečnostních složek k prvnímu dni sedmého kalendářního měsíce následujícího po dni vyhlášení tohoto zákona *evidenční a registrační pomůcky, archivní fondy, [...] archivní sbírky i jednotlivé archiválie a dokumenty vzniklé činností bezpečnostních složek a Komunistické strany Českoslo-*

*venska a organizací Národní fronty působících v těchto složkách v období od 4. dubna 1945 do 15. února 1990, které jsou v jejich držení.*² Archiv bezpečnostních složek je dále podle tohoto zákona samostatnou účetní jednotkou v rámci rozpočtové kapitoly ÚSTR. V jeho čele stojí ředitel archivu, kterého jmenuje a odvolává po projednání s Radou ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů. Prozatímním ředitelem ABS byl v souladu se zákonem jmenován ministrem vnitra PhDr. Pavel Žáček, Ph.D.

ARCHIV:

- a) zpřístupňuje a zveřejňuje dokumenty a archiválie týkající se bezpečnostních složek podle zákona o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti a podle zákona o archivnictví a spisové službě,
- b) zabezpečuje přístup k dokumentům a archiváliím a poskytuje nezbytnou pomoc a informace státním orgánům příslušným k bezpečnostnímu řízení, popřípadě k šetření podle zákona o ochraně utajovaných infor-

²⁾ Zákon č. 181/2007 Sb. ze dne 8. června 2007 o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů.

mací, zpravodajským službám České republiky k plnění jejich úkolů a orgánům činným v trestním řízení pro účely trestního řízení,

- c) kontroluje výkon spisové služby u Ústavu [pro studium totalitních režimů],
- d) provádí výběr archiválií ve skartačním řízení u Ústavu [pro studium totalitních režimů] a u držitelů dokumentů vzniklých z činnosti bezpečnostních složek v období komunistické totalitní moci, pokud jde o tyto dokumenty,
- e) provádí výběr archiválií mimo skartační řízení u dokumentů nabídnutých Ústavu [pro studium totalitních režimů] nebo Archivu darem nebo ke koupi,
- f) rozhoduje o námitkách proti protokolu podaných původcem nebo vlastníkem dokumentu, u kterého provádí výběr archiválií ve skartačním řízení nebo mimo skartační řízení,
- g) rozhoduje o podání badatele, kterému nebylo umožněno nahlížení do archiválií nebo pořizování výpisů, opisů nebo kopií archiválií u něj uložených,
- h) ukládá sankce za správní delikty ukladatelů archiválií v Archivu podle zákona o archivnictví a spisové službě,
- i) vyhledává v uložených archiváliích dokumenty pro potřeby správních úřadů a ostatních organizačních složek státu, orgánů územních samosprávních celků, právnických a fyzických osob, pořizuje z nich opisy a kopie archiválií,
- j) umožňuje za podmínek stanovených zákonem o archivnictví a spisové službě nahlížet do uložených archiválií,
- k) vede příslušnou evidenci archiválií,
- l) plní na úseku archivnictví úkoly vyplývající z mezinárodních smluv.

Úkoly Archivu bezpečnostních složek podle § 13 zákona č. 181/8007 Sb.

V současné době tvoří Archiv bezpečnostních složek pět archivních oddělení. První z nich – oddělení vyšetřovacích a operativních spisů – spravuje archivní fondy svazkové a spisové agendy centrálních i územních kontrarozvědných součástí bývalé komunistické politické policie. Vedle vyšetřovacích spisů lidí, zatčených Státní bezpečností, jsou zde umístěny též svazky sledovaných (v žargonu StB „rozpracovávaných“) osob a agenturní svazky. Pracovníci a pracovnice 1. oddělení se též podílejí na zpřístupňová-

ní svazků a dalších archivních materiálů podle zákona č. 107/2002 Sb. a podle archivního zákona (č. 499/2004 Sb.). Součástí oddělení je neveřejná badatelna, určená pro osoby se služebním pověřením, a dále badatelna pro veřejnost v Pardubicích. V prostorách 1. oddělení jsou umístěny též kartotéční přístroje s téměř 900 000 kartami osob, které se ocitly v zorném poli StB.

2. oddělení archivu (oddělení federálního ministerstva vnitra) uchovává archiválie z doby okupace a dále písemnosti z proveniencí unitárního ministerstva vnitra z let 1945–1950 a 1953–1968. Též spravuje fondy federálního ministerstva vnitra z let 1969–1992 a některých složek Státní bezpečnosti z let 1945–1990 či agendu ministerstva národní bezpečnosti z let 1950–1953. Vedle toho jsou zde uloženy fondy Studijního ústavu, včetně výše zmíněné kartotéky se dvěma miliony záznamů. Oddělení zajišťuje provoz badatelny pro veřejnost, zřízené v ulici Na struze 3 v Praze.

Zbývající tři oddělení ABS jsou umístěna v Kanicích u Brna. 3. oddělení (oddělení StB) spravuje fondy jednotlivých součástí bývalé Státní bezpečnosti, fondy táborů nucených prací, internačních táborů a Správy vězeňské stráže. Tyto prameny mimo jiné umožňují dohledat v materiálech StB, především v plánech práce, údaje k zájmovým osobám, na něž byly vedeny svazky, které byly v prosinci 1989 skartovány. 4. oddělení archivu (oddělení českého MV) spravuje fondy unitárního MV, MV ČSR a MV ČR a též fondy bývalé Veřejné bezpečnosti včetně jejich centrálních a územních útvarů z let 1945–1991, respektive 1992. Jsou zde uloženy též archivní materiály některých středních policejních škol a jejich předchůdců – škol SNB. 5. oddělení (oddělení personálních spisů a vojsk MV) uchovává personální

Základní údaje o badatelkách Archivu bezpečnostních složek

Badatelna Praha
adresa: Na Struze 3, Praha 1
telefon: +420 974 824 423,
fax: +420 974 824 013
e-mail: archiv@mvcv.cz
návštěvní doba:
pondělí, úterý a čtvrtek:
od 9:00 do 16:00
středa: od 9:00 do 18:00

Badatelna Kanice
poštovní adresa: Policie ČR,
Správa Jihomoravského kraje/AK
611 32 Brno, Kounicova 24
telefon: +420 974 624 645
e-mail: akaba@mvcv.cz
návštěvní doba:
pondělí–pátek: od 8:00 do 14:30

Badatelna Pardubice
adresa: Zborovské náměstí
2018, 530 00 Pardubice
telefon: +420 974 566 413,
+420 974 566 412
e-mail: ovdasu@mvcv.cz
návštěvní doba:
pondělí–čtvrtek:
od 8:00 do 16:00
pátek: od 8:00 do 15:00

spisy zaměstnanců resortu vnitra a jeho policejních složek, kteří ukončili pracovní (služební) poměr. Dále pečuje o fondy bývalé Pohraniční stráže a Vojsk ministerstva vnitra a jejich právních předchůdců a nástupců v podobě Pohraniční policie. V Kanicích u Brna je zřízena též badatelna pro veřejnost, která je využívána především badateli z moravského regionu.

Zájem o studium v badatelkách ABS zejména v poslední době stále roste. Jen za první pololetí roku 2007 využilo jejich služeb 445 badatelů, kteří uskutečnili celkem 1986 badatelských návštěv. Celkově bylo v tomto období zájemcům o studium archiválií předloženo 8403 archivních jednotek a 638 mikrofiší.

ABS vydává vlastní odborné periodikum – který navazuje na čtyři čísla Sborníku Archivu ministerstva vnitra. Publikují v něm především zaměstnanci archivu, ale i externí autoři. Jeho obsahová náplň se orientuje především na dějiny nacistických a komunistických bezpečnostních složek, většina textů je založena právě na materiálech uložených v ABS. Články vydané ve sborníku lze nalézt na internetových stránkách Odboru archiv bezpečnostních složek <http://www.mvcr.cz/ministerstvo/oabs.html>.

V souvislosti s úkoly, které byly Archivu bezpečnostních složek vy-

Kartotéční přístroj východoněmecké výroby Karusell, který ukrývá takřka 900 000 tzv. blokačních karet, je v Archivu bezpečnostních složek dosud používán, ačkoliv v Německu je již vystavován jako muzejní exponát. Vyhledávání v evidenčním systému bývalé Státní bezpečnosti podstatně zefektivní právě probíhající projekt Otevřená minulost, jehož cílem je postupná digitalizace nejen blokačních karet, ale i svazkové agendy StB.

Foto: Petr Blažek

mezeny zákonem č. 181/2007 Sb., probíhá v současné době přejímání archivních materiálů od příslušných institucí. Jedná se především o dokumenty z provenience komunistické rozvědky, které byly dosud uloženy v Úřadu pro zahra-

niční styky a informace, a byly tudíž veřejnosti přístupné jen ve značně omezené míře. Nejen objem archivního materiálu, spravovaného ABS, ale i nabídka služeb pro veřejnost bude tudíž v dohledné době rozšířena.

Projekt *Otevřená minulost* zahájí digitalizací evidenčních karet

V rámci projektu *Otevřená minulost*, který byl 14. února 2007 prezentován na tiskové konferenci ministra vnitra Ivana Langera, byla na Odboru archiv bezpečnostních složek MV zahájena realizace pilotního projektu digitalizace svazkové agendy. Předmětem je převod 890 000 papírových evidenčních karet do digitální podoby. Evidenční karty představují významnou pomůcku pro vyhledání archivních dokumentů – jejich digitalizace proto přinese především lepší podmínky pro bádání o dějinách bývalé Státní bezpečnosti. Pilotní projekt ideově vychází z dokumentu *Návrh na transformaci procesů, datové základny a digitalizace archivu*, kde je navržen postup pro celkovou digitalizaci Archivu bezpečnostních složek. Z důvodů značné velikosti a různorodosti archiválií se jedná o velmi rozsáhlý a náročný projekt – proto byla pro pilotní zpracování vybrána právě zmíněná operativní evidence. Digitalizace byla prováděna dodavatelským způsobem jako komplexní služba na mobilním digitalizačním pracovišti. Doba plnění zakázky nepřesáhla 65 pracovních dní. Celkové řešení je postavené na konceptu využívajícím moderní postupy, jež splňují veškeré standardy na trhu informačních technologií.

Zpracoval: René Schreier